

Squatting

1. Subkultury

V první kapitole vysvětlím termín "subkultura" z různých pohledů a v širších souvislostech. Pro účely této práce nevidím nutné pokoušet se o vlastní definici. Z mnoha již existujících pojetí vyberu ty, které se podle mého názoru nejevštějněji vztahují k subkultuře squattingu.

1. 1. Pojem subkultura

Subkultura je "soubor specifických norem, hodnot, vzorů chování a životní styl charakterizující určitou skupinu v rámci širšího společenství, jíž je tato skupina součástí".^[1] Subkultury mají tendenci k vytváření subkulturálních hranic, které plní funkci sebeudržení a sebeochrany. Důležitým znakem subkultury je viditelné odlišení od kultury dominantní. Subkultura většinou vzniká na základě kombinace více činitelů, např. etnická příslušnost, věk, náboženství, politická orientace, vzdělání apod. B. Bernstein ve výzkumech prokázal, že zvláštní roli při vzniku subkultury hraje proces osvojení jazyka a jazykového kódu. Shibamoto v roce 1987 doložil existenci specifického ženského jazyka v některých vrstvách japonské společnosti. "V subkultuře nemusí vždy vést přímá cesta k manifestačnímu odchodu do podzemí, v němž by se pomocí různých ingrediencí konstruoval nový komplexní program či nové zákony a hodnoty."^[2] Jako příklad tohoto postoje může posloužit subkultura hippies.

"Výrazná symbolika je charakteristická zejména pro tzv. kontrakulturu. Tou se rozumí subkultura, která vytváří a reprodukuje normy, jež ostře kontrastují s analogickými normami a hodnotami dominantní či hlavní kultury. Nejde tedy o pouhou odlišnost, ale o radikální odmítání, o vědomou kontradikci."^[3] Kontrakultura může svoji kritiku omezit na některé oblasti oficiální kultury, nebo může cíleně směřovat k negaci celého systému. Její hnutí často usilují o vytvoření alternativní kultury. Podle A. Giddense bývají většinou malá společenství typu lovci či sběrači kulturně uniformní, narozdíl od průmyslové společnosti, která se vyznačuje kulturní rozmanitostí a nalezneme v ní řadu rozličných subkultur. A. Giddens zavedl termín "deviantní subkultura", který vysvětluje jako "subkulturu, jejíž členové se hlásí ke zcela jiným hodnotám než většina společnosti".^[4]

2. Subkultury mládeže

Ve druhé kapitole popíšu, proč je mládež nejčastějším představitelem subkultur a zmíním dvě odlišná alternativní hnutí druhé poloviny 20. století ve světě i u nás: hnutí hippies, se kterým má squatting leccos společného, a skinheads. V moderní společnosti vznikla tendence předat výchovu dětí a dospívajících do rukou institucí. V zemích s totalitním režimem to platí dvojnásob. "Separace od primární rodiny je jedním ze spouštěcích mechanismů vzniku subkultury mládeže. Čím méně funkční byla původní rodina, tím větší důležitost a vliv zaznamenaná vrstevnická parta."^[5] Žádná instituce nemůže plně nahradit primární rodinu. Za takových okolností není překvapivé, že mládežnická hnutí druhé poloviny 20. století měla radikální a masový charakter. Mládež je nejčastějším reprezentantem subkultur. Mladí lidé v rámci přechodu z dětství do dospělosti hledají skupiny, které by jim tento přechod umožnily a zjednodušily. Určitou roli také hraje vymezení se vůči rodičům a většinové společnosti za účelem nalezení sebe sama.

2. 1. Hnutí hippies

Slovník cizích slov vysvětluje slovo hippie jako "příslušník mladé generace revoltující proti přeorganizované a přetechnizované společnosti kolektivním životem, prožíváním extázi pomocí drog, často extrémním chováním a odíváním". Hnutí hippies vzniklo v polovině 60. let minulého století v USA. Prvními centry se staly čtvrti Haight Ashbury v San Francisku a New York, hnutí se postupně šířilo po celých Spojených státech a o pár let později i po Evropě. Hippies byli ovlivněni tzv. beat generation, mladou poválečnou generací, revoltující proti politickým a kulturním hodnotám nekonvenčním a provokujícím způsobem. Jeden z duchovních vůdců beatníků A. Ginsberg získal stejnou roli i pro hnutí hippies. Od beat generation se hippies výrazněji názorově nelišili, rozdíl mezi nimi byl především ve způsobech a prostředcích, kterými prezentovali svoje postoje. Nejznámějšími hesly hippies se staly "Flower Power", "Make Love not War" a "All People are One". Odmítali rodičovskou autoritu a soudobou konzumní společnost, "Honba za penězi byla podle nich bezúčelná pseudočinnost, v níž vítězí silnější, ale duchovně vyprahlejší člověk."^[6] Zavrhovali blahobyť, konformitu, oficiální kulturu a morálku. Jejich ideálem byl blažený život vždy a všude. Nejčastějším prostředkem k dosažení tohoto stavu sloužily posvátné houby, marihuana, meskalin a později LSD. Nejznámějším propagátorem a dalším z duchovních vůdců se stal psycholog Timothy Leary. Hippies také prosazovali tzv. sexuální revoluci. "Láska podle nich není prostředek dobývání, ale navazování nejbližších stavů, neboť láskou se člověk nabízí druhému."^[7] Hédonismus jako akt osvobození se od všech vnějších pout měl své kořeny i v taoistickém přístupu: zbavit se potřeby po pozemských statcích a ne tuto potřebu pouze potlačit. Jejich pojetí hédonismu prezentované sexuální svobodou a užíváním psychedelik ale bylo pro společnost nepřijatelné a stalo se častým terčem útoků proti tomuto hnutí.

Hippies se postupem času začali diferencovat. Některé skupiny se rozhodly odejít z měst a založit venkovské farmy-komunity. Jednou z nejznámějších se stala obec Strawberry fields založená Gridley Wrightem. Jiné se věnovaly umění, tzv. psychedelic art, další byly orientovány nábožensky: křištnovství, buddhismus, ježíšovství. "V situaci, kdy rozhodující hodnoty získávají religiózní tvář, jsou pro členy těchto pospolitostí ještě závažnější a také intenzivněji prožívané. Tato závažnost a směřovatnost je dána nikoliv jen faktem sakralizace vzorců, hodnot a imperativů, ale i tím, že jde o svobodně zvolené životní postoje každého jedince. Proto mají nemalou motivační sílu ve srovnání se zvykově tradovanými normami."¹¹⁰ Subkultura hippies ovlivnila svět v ohledech politických, společenských, uměleckých a náboženských nejvíc ze všech subkultur.¹¹¹ Mnoho dalších hnutí z hippies vycházelo, až už přebíráním některých postojů či naopak vymezením se vůči nim. Tak tomu bylo například u hnutí skinheads.

2. 2. Hnutí skinheads

Slovo skinhead pochází z angličtiny a znamená "holá hlava". Slovník cizích slov překládá tento termín jako "chuligán s oholenou hlavou". Původně si říkali "mods", tedy "frajeři, sekáči, rváči, výtržníci, násilníci". Hnutí skinheads vzniklo v polovině 60. let v Británii. Zpočátku bylo zcela apolitické, většina jeho zastánců byli přívrženci reggae z Jamajky. "Skinheads se již od počátku distancovali od probíhající sexuální revoluce. Zaměřili se naopak na oceňování tradičních anglických hodnot, patriotismu a svého dělnického původu. Tím tvořili protiváhu revolučním hippies."¹¹² Na přelomu 70. a 80. let se část skinheads pod vlivem ekonomické krize a nezaměstnanosti kloní k politické pravici a nesouhlasí s přílivem přistěhovalců. Zde najdeme kořeny agrese proti cizím etnikům. Hnutí se z Británie rozšířilo do dalších evropských zemí i do USA. Dnes existují hnutí, která z původních skinheads vychází, např. SHARP (Skinheads Against Racial Prejudice) nebo levicoví Redskins, a která s násilím a rasismem nemají vůbec nic společného.

Do Čech hnutí dorazilo v polovině 80. let z Německa převážně už ve své neonacistické podobě. "Startujícím momentem pro české skinheady se stalo založení hudební skupiny Orlík."¹¹³ Čeští skinheads zaměřují svou agresi nejčastěji proti Romům a židům, ale i proti ultralevicovým anarchistům a dalším subkulturám prosazujícím absolutní a individuální svobodu.

3. Squatting jako životní styl

Ve třetí kapitole vysvětlím pojem squatting a historii tohoto hnutí. Upozorním na rozdíl mezi angažovaným squattingem a obsazováním opuštěných domů za jiným účelem. Stručně popíšu způsob života squatterů a politické pozadí, ze kterého většina z nich vychází.

3. 1. Vznik a historie squattingu

Sloveso "to squat" pochází z angličtiny a znamená "sedět v dřepu, na bobku, v tureckém sedu, uvelebit se, dřepět a nic nedělat, usadit se na neobsazené půdě, nastěhovat se do prázdného domu, usadit se na obecní půdě s nadějí na získání právního nároku".¹¹⁴ Ze sociologického hlediska pojem znamená "usadit se na cizím území, obsadit".¹¹⁵ Těžko určit, kdo byli první squatteři, ale jistou roli při formování tohoto hnutí sehráli "diggers".¹¹⁶ V roce 1966 v San Francisku obsadily tisíce mladých lidí, převážně přívrženci hippies, čtvrť Haigh Ashbury a postupem času zde vytvořili uměleckou a intelektuální komunu. Diggers se v ní ujali organizačních aktivit. Snažili se podpořit vznikající skupiny usilující o svobodný a alternativní život na území celých Spojených států s cílem vytvořit a koordinovat síť komunit. "Diggers začínali od konkrétní činnosti. Nejprve realizovali v životě a práci nové vzory kultury a potom teprve přecházeli k reflexím nad jejich společenskými souvislostmi."¹¹⁷

Hnutí squat se datuje od roku 1970, kdy radikální mládež obsadila ve Frankfurtu nad Mohanem první dům. V obecnějším pojetí jde o dobu konce šedesátých a začátek sedmdesátých let minulého století. První vlna se objevuje ve městech západoevropských zemí, nejvíce v nizozemském Amsterdamu, odkud se postupně šíří do Curychu, Kodaně a německých průmyslových měst. "Přenos myšlenek od jedné skupiny k druhé může být přímý i nepřímý, zahrnuje mezilidské vztahy, finanční podporu a informační tok skrze masmédiá. Tento proces je podmíněn prostorovou a kulturní blízkostí, většina skupin se společnými cíly se soustředí na geograficky malém prostoru."¹¹⁸ V počátcích svého vzniku neměl squatting s politickou orientací nic společného, šlo pouze o životní styl. Alternativní způsob života začalo v širokém měřítku propagovat hnutí hippies a v jeho duchu se souběžně rozvíjí ještě ne přesně naformulovaná myšlenka squattingu. Další vlna nastává až koncem 70. let, kdy squatting zastává vlastní politickou filozofii, spojenou s vymezením se vůči většinové společnosti. "Nečekané události jako policejní násilí, válka či přírodní katastrofy zvyšují celkové napětí ve společnosti a vytváří příležitost k vymezení se. Represe státu a silná solidarita skupiny vytváří rámec nespravedlnosti, který delegitimizuje stát."¹¹⁹

životní styl jako takový v této fázi už není to nejdůležitější. Motivace squatterů se dají rozdělit na dvě zřetelné oblasti. Na jedné straně do popředí vystupuje politická angažovanost, na straně druhé se squatting stává východiskem pro určitou skupinu ze sociálně slabých vrstev, především těch, co nemají kde bydlet.

3. 2. Angažovaný squatting jako způsob života

Pokusím se vysvětlit rozdíl mezi angažovaným squattingem a dalšími důvody, které vedou k obsazování cizího majetku. Lidí, kteří obsazují cizí majetek, je více, než se na první pohled zdá.^[20] Ale ne každý, kdo se zabydlí v cizím majetku, je squatterem v pravém slova smyslu-ve smyslu zvoleného alternativního způsobu života. Lidí, kteří se usadí na cizím majetku, můžeme rozdělit podle příčin, které je k tomuto způsobu života přivedly, do čtyř odlišných skupin (Piorecký). První skupina není v Čechách zdaleka tak velká jako v západních zemích, i když se dá očekávat, že se časem bude zvětšovat. Jedná se o sociálně slabé rodiny, pro něž je to řešením bytové otázky. Druhou skupinu tvoří narkomani, kteří vyhledávají neobydlené prostory za účelem užívání drog. Hledají si spíše opuštěné domy a pozemky než byty a často v nich ani nepřespávají. Třetí skupinu tvoří bezdomovci, pro které se obsazování cizího majetku stává dočasným východiskem především na zimní měsíce. Zaměřím se na čtvrtou skupinu, kterou tvoří angažovaní squatteři a pro kterou je bytová otázka jedním z důvodů squattingu, ale zdaleka ne tím nejdůležitějším.^[21]

Tato skupina si vybrala squatting jako alternativní způsob života. Spojují sebeuplatnění s prezentací svých myšlenek a alternativního způsobu života navenek. Squat se stává centrem alternativní kultury, prostorem pro setkávání sympatizantů a místem pro nejrůznější přednášky, často s politickým podtextem. Kulturních aktivit squatu je nespočet: přes koncerty a zkušebny kapel (nejčastěji rock, punk, hip hop, reggae, experimentální tvorba), galerie, ateliéry, kluby, čajovny s čítárnou až po amatérská divadelní vystoupení. Důležitým aspektem veškeré činnosti je její neziskovost a tím pádem nezávislost na zájmech trhu v této oblasti. Squatteři mají vyhraněný postoj k oficiální kultuře. Neopomenutelný je také fakt, že kulturní programy bývají interaktivní, účastníci nejsou pouhými diváky či konzumenty, ale sami se na programu aktivně podílí. Součástí squatů také bývají infocentra, která slouží informovanosti širší veřejnosti o důvodech a povaze squattingu, naráží na problémy bytové politiky, ale zabývá se i dalšími společenskými tématy jako jsou ekologie, lidská práva, práva zvířat, feminizmus, globalizace a podobně. Důležité je také zmínit, že angažovaní squatteři se snaží od začátku zlegalizovat svůj pobyt vyjednáváním s úřady, vytváří koncepci svého programu a v rámci finančních možností se starají o jeho propagaci. V petici za Ladronku se píše: "Ve squatu Ladronka jsme zorganizovali přes třicet koncertů kapel ze čtrnácti zemí světa, několik výstav a divadelních představení. Bez jediné koruny od státu či firmy. desítkám turistů jsme umožnili bezplatné ubytování. Holandsku, Německu a Slovensku pro nás proběhly benefiční koncerty. Copak taková subkultura nemá právo na přežití?" V neposlední řadě squaty mohou sloužit většinové společnosti zpětnou vazbou, být jakýmsi nastaveným zrcadlem, které vybízí k pohledu na sebe sama (Piorecký).

3. 3. Politické pozadí squattingu

Jednou z charakteristik squattingu je jeho politické pozadí. Objevuje se u většiny squatterů a bývá stejně tak vyhraněné jako kulturní aktivity. Nelze slučovat squatting s anarchismem, pravdou ale je, že tento politický postoj mezi squattery převažuje: "Squatting je hnutí, kde lidé nebojují jen za své ideály, ale přímo za svůj životní prostor. Učí se tu žít v komuně, většinu věcí užívají společně, rozbíjí zaběhnuté stereotypy, ukazují cestu. Squaty jsou útočištěm odpůrců systému. Svými benefičními akcemi se podílejí na financování autonomního a anarchistického hnutí. Stávají se katalyzátorem odporu, předvojem revoluce, která zajistí politickou a hospodářskou spravedlnost a samosprávu a v neposlední řadě důstojné bydlení pro všechny, nejen pro ty, co si to mohou dovolit. Squatting je boj tady a teď, stává se předvojem sociální revoluce."^[22]

Squatting je od dob svého vzniku až do současnosti spojován (někdy laicky zaměňován) s Autonomním hnutím.^[23] Vzniklo v osmdesátých letech v Německu a někdy se mu také říká hnutí Anarcho-autonomní, protože bylo v úzkém spojení s anarchistickou scénou.^[24] Anarchisté nejsou homogenní skupinou. Spojuje je především vědomí společného nepřítele -státu- jako představitele nejvyšší vývojové formy autority. Prosazují spravedlnost, svobodu a lidskou přirozenost, ale rozchází se v pojetí ekonomického uspořádání.^[25] Autonomní hnutí skýtá prostor nejen pro anarchisty, ale také pro antifašisty, feministky, ekology a další skupiny.

3. 4. Squatterské experimenty

Pro ilustraci stručně popíšu vznik a současný stav čtyř evropských a jednoho newyorského squatu. Záměrně jsem vybrala squatterské pokusy s odlišným pozadím a rozdílným osudem, abych ukázala jejich rozmanitost.

Thy-Lejren: Zřejmě nejstarší squatterskou komunitou v Evropě je Thy-Lejren ležící na severu Jutského poloostrova nedaleko města Alborg. Byla založena dánskými hippies v roce 1970. V ekologické vesnici s více než dvěma sty obyvateli žije již druhá generace původních zakladatelů.

Niewumarkt: Squat v centru Amsterdamu vznikl v 60. letech., kdy asi 300 lidí obsadilo historické domy, které měly být zbořeny kvůli plánované výstavbě trati podzemní dráhy. Po několika letech se městský úřad rozhodl squattery vystěhovat za pomoci ozbrojené policie, tanků a vodních děl. Přestože se bránili, budovy se jim ubránit nepodařilo a několik z nich bylo zatčeno. Násilná policejní akce byla odsouzena širokou veřejností a úřady

nakonec musely upustit od plánované výstavby. Niewumarkt slouží jako informační centrum, squatteři shromažďují informace o opuštěných objektech vhodných k obsazení, k dispozici je i tiskárna a rozhlasové vysílání. Veškeré aktivity jsou financovány ze společného fondu, Squat funguje dodnes.

Tacheles: Po pádu berlínské zdi obsadila skupina umělců z celého světa bývalý obchodní dům ve východní části Berlína. Vlastními silami ho zrekonstruovali a tím zabránili jeho zřícení. Později svůj pobyt zlegalizovali dohodou se senátem. V domě žije asi šedesát umělců z celé Evropy včetně České republiky. V provozu je kavárna, klub, divadlo, kino, galerie a umělecké ateliéry. V současné době ale hrozí vystěhování, protože dům leží v místě zajímavém pro stavební investory.

ABC No Rio: Squat v newyorské čtvrti Lower East Side vznikl v roce 1980. Politicky angažovaní umělci nejprve obsadili jiný barák a svou činnost v něm zahájili výstavou o bytové politice. Město ale výstavu ihned po otevření zavřelo a se squattery se dohodlo na obsazení opuštěné výlohy v sousedství. ABC No Rio funguje dodnes, k dispozici je tiskárna, fotografická komora, počítačové centrum, knihovna. Vaří se tu vegetariánská strava, jídlo se poskytuje i bezdomovcům na nedalekém náměstí. Kulturně politická činnost má široký záběr, squat slouží také jako komunitní centrum, které poskytuje zázemí pro workshopy, benefiční akce a setkávání podobně smýšlejících lidí.

Les Frigos: Francouzská obdoba Tacheles je poslední z řady ještě nedávno existujících squatů a uměleckých komunit v Paříži. Objekt bývalých mrazíren obsadilo společenství nekonformních umělců. V současné době také bojuje o své přežití.